

پانزدهمین همایش ملی برنج کشور

دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری - پژوهشکده ژنتیک و زیست فناوری کشاورزی طبرستان

۱-۲ اسفند ۱۳۹۱

(محور برنج ایرانی، سرمایه ملی)

بررسی رویکردهای حمایتی برنج در جهان و ایران (با تأکید بر پیشنهادات سیاستی)

مریم اردستانی*^۱، مهدی کاظم‌نژاد^۲، افشین امجدی^۳

۱- کارشناس ارشد اقتصاد کشاورزی و پژوهشگر موسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی، اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی

۲- دکترای اقتصاد کشاورزی و معاون پژوهشی موسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی، اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی

۳- دکترای اقتصاد کشاورزی و مدیر گروه پژوهشی سیاست‌های حمایتی موسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی، اقتصاد

کشاورزی و توسعه روستایی

*maryardestani@yahoo.com

چکیده

در مقاله حاضر به شیوه اسنادی پس از بررسی وضعیت اقتصادی برنج در جهان و ایران، حمایت‌های محصول با تأکید بر پیشنهادات سیاستی مورد بررسی قرار گرفته است. همچنین با استفاده از آزمون علیت گرنجر در نرم افزار Eviews 6 تاثیر متقابل دو عامل تولید و واردات برنج بر یکدیگر در دوره زمانی ۸۹-۱۳۷۰ آزمون شده است. بررسی‌ها بیانگر اثرگذاری واردات برنج بر میزان تولید آن در طی زمان و عدم تاثیرگذاری تولید بر واردات محصول، بالا بودن هزینه تولید برنج در ایران نسبت به سایر کشورهای تولیدکننده و پایین بودن سطح حمایت در مقایسه با سایر کشورها است. بدین‌منظور اعمال سیاست قیمت تضمینی به‌جای خرید تضمینی، پرداخت مستقیم به تولیدکنندگان، ایجاد صندوق تثبیت درآمد، برقراری سیاست خرید اعتباری، افزایش خطوط تعرفه‌ای برنج، اعمال تعرفه فنی، برقراری تعرفه سهمیه‌ای در کنار تعرفه مخلوط و توسعه ابزارهای بیمه‌ای به‌عنوان مهمترین راهکارهای سیاستی برای این محصول معرفی شده‌اند.

کلمات کلیدی: ایران، برنج، سیاست‌های حمایتی، آزمون علیت گرنجر

مقدمه

برنج از خانواده گندمیان و یکی از غلات اساسی مورد مصرف انسان است. در بین غلات موجود در دنیا، برنج تنها غله‌ای است که منحصر به‌عنوان غذای انسان کشت می‌شود. این محصول، همچنین ماده غذایی بسیار مهمی در تامین امنیت غذایی انسان‌ها به‌شمار می‌رود؛ به‌طوری‌که سهم آن در تامین کالری روزانه مردم جهان بیشتر از ۲۰ درصد است و این خود اهمیت عرضه و تقاضای برنج را در اقتصاد کشاورزی دنیا به‌ویژه قاره آسیا نشان می‌دهد. قاره مذکور، ۹۰ درصد از تولید و مصرف برنج را به خود اختصاص داده که ۹۶ درصد آن مربوط به کشورهای در حال توسعه است (نوری، ۱۳۸۴).

در ایران نیز برنج به‌دلیل دارا بودن نقش عمده در الگوی غذایی مردم و همچنین نقشی که در تامین معیشت تقریباً همه تولیدکنندگان کشاورزی در دو استان شمالی کشور یعنی گیلان و مازندران دارد، یک محصول استراتژیک به‌شمار می‌آید. بر اساس آمارهای موجود، همگام با افزایش جمعیت، میزان مصرف برنج نیز افزایش یافته، به‌طوری‌که تولید داخل جوابگوی مصرف نبوده و کمبود، ناگزیر از طریق واردات جبران می‌گردد. ازدیاد جمعیت و نیاز روزافزون به این

پانزدهمین همایش ملی برنج کشور

دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری - پژوهشکده زنتیک و زیست فناوری کشاورزی طبرستان

۱-۲ اسفند ۱۳۹۱

(معمور برنج ایرانی، سرمایه ملی)

ماده غذایی از یک سو و محدودیت منابع تولید از سوی دیگر در کنار پتانسیل بالقوه موجود، بیانگر لزوم حمایت از این محصول استراتژیک در کشور می باشد و لذا نحوه و چگونگی حمایت از این محصول، همواره مورد پرسش بوده است. از اینرو در مقاله حاضر پس از بررسی وضعیت اقتصادی برنج در جهان و ایران، وضعیت سیاست‌های حمایتی این محصول در کشورهای عمده تولیدکننده و ایران مورد بررسی قرار گرفته و سپس راهکارها با تاکید بر پیشنهادات سیاستی ارائه شده است. همچنین با استفاده از آزمون علیت گرنجر در نرم افزار Eviews 6 تاثیر متقابل دو عامل تولید و واردات برنج بر یکدیگر در دوره زمانی ۸۹-۱۳۷۰ مورد آزمون قرار گرفته است.

مطالعات انجام شده در کشورهای اندونزی و سریلانکا حاکی از افزایش تولید برنج در اثر اجرای سیاست‌های حمایتی قیمتی در این کشورهاست (تاکاشی و هونما، ۲۰۰۹ و یوشیهیسو، ۲۰۱۲). مطالعات صورت گرفته در ایران نیز نشان می دهد که موفقیت دولت در ایجاد انگیزه در کشاورزان در جهت افزایش تولید محصولات گندم، چغندر، پنبه و برنج محدود بوده و تجدیدنظر در سیاست‌های موجود در جهت تقویت انگیزه تولید، ضروری است (رحمتی، ۱۳۷۹)، همچنین جایگزینی ابزار قیمت هدف به جای محدودیت مقداری واردات در این محصول می تواند سالانه صرفه جویی قابل توجهی را برای اقتصاد ایران حاصل نماید (گیلان پور و یزدانی، ۱۳۷۹). به علاوه به عقیده پرمه و گیلان پور (۱۳۸۸)، کاهش ضایعات محصول از طریق نوسازی صنایع شالی کوبی، تجدید نظر در سیاست قیمت گذاری تضمینی و استفاده از برنامه اعتبار محصول، کاهش انحصار تجارت (واردات) برنج، حرکت به سمت متنوع سازی در مصرف و تحقیق و توسعه بر روی ارقام هیبریدی بازارپسند، از مهمترین سیاست‌های حمایتی و تنظیمی این محصول در کشور به شمار می آیند.

مواد و روش‌ها

در مقاله حاضر به شیوه اسنادی به بررسی وضعیت اقتصادی برنج و حمایت‌های این محصول در جهان و ایران پرداخته شده است. آمار و اطلاعات لازم در مقاطع زمانی میلادی ۲۰۱۰-۲۰۰۱ و شمسی ۸۹-۱۳۸۰ از سایت‌های اینترنتی سازمان خواروبار کشاورزی ملل متحد (FAO)، سازمان همکاری و توسعه اقتصادی (OECD)، دفتر تخصصی برنج وزارت جهاد کشاورزی، سازمان جهاد کشاورزی استان گیلان و سایر نشریات داخلی و خارجی تخصصی برنج گردآوری شده است. همچنین با استفاده از آزمون علیت گرنجر در نرم افزار Eviews 6، تاثیر متقابل دو عامل تولید و واردات برنج بر یکدیگر در دوره زمانی ۸۹-۱۳۷۰ مورد آزمون قرار گرفته است.

گرنجر (۱۹۶۹) تعریفی از رابطه علت و معلولی ارائه داده که کاربرد آن در قالب مدل‌های خودبازگشتی برداری (VAR) به نسبت ساده است و به همین دلیل در سال‌های اخیر رواج یافته است. این تعریف بر اساس اصل عمده‌ای پایه گذاری شده است که بیان می دارد "علت قبل از معلول به وقوع می پیوندد" از نظر گرنجر اگر X_t علت Y_t باشد، در آن صورت اطلاعات مربوط به مقادیر حال یا گذشته X_t باید در بهبود پیش بینی Y_t موثر باشد. به منظور انجام آزمون‌های علیت گرنجر می توان از مدل‌های VAR استفاده نمود که فرم کلی آن به صورت زیر است (اردستانی، ۱۳۸۰):

$$Y_t = AY_{t-1} + \dots + A_p Y_{t-p} + U_t$$

سپس باید این فرض را آزمون کرد که همه ضرایب X ‌های با وقفه در معادله Y و یا ضرایب Y ‌های با وقفه در معادله X صفر هستند. به منظور این آزمون از آماره‌های F استفاده می شود. این سوال نیز مطرح است که اگر متغیرهای مورد بررسی

پانزدهمین همایش ملی برنج کشور

دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری - پژوهشکده ژنتیک و زیست فناوری کشاورزی طبرستان

۱-۲ اسفند ۱۳۹۱

(محور برنج ایرانی، سرمایه ملی)

پایا نباشند از داده‌ها در حالت سطح باید استفاده شود یا مقادیر تفاضلی آنها باید مورد استفاده قرار گیرد. گرنجر و نیوبولد (۱۹۷۴) معتقدند که متغیرها باید به صورت تفاضلی به کار گرفته شوند تا پایا شده و سپس در معادله رگرسیون لحاظ گردند. پس با توجه به نظرات آنها بهتر است ابتدا متغیرها را پایا نموده و سپس تحلیل را ادامه داد (همان).

- واردات برنج علت گرنجری تولید محصول نیست.
- تولید برنج علت گرنجری واردات محصول نیست.
- که در وقفه‌های مختلف مورد آزمون قرار می‌گیرند.

نتایج و بحث

۱- سطح زیر کشت، تولید و عملکرد شلتوک در جهان و ایران

بر اساس آمار سازمان خواروبار کشاورزی ملل متحد (فائو)، طی سال‌های ۲۰۱۰-۲۰۰۱ میلادی، سطح زیر کشت و تولید برنج در جهان به ترتیب با متوسط نرخ رشد سالانه ۰/۱ و ۱/۳ درصد از ۱۵۲ میلیون هکتار و ۶۰۰ میلیون تن به ۱۵۴ میلیون هکتار و ۶۷۲ میلیون تن رسیده است. متوسط عملکرد نیز با بر خورداری از نرخ رشد سالانه ۱/۱ درصد به ۴۳۷۰ کیلوگرم در هکتار در سال ۲۰۱۰ رسیده است. بدین ترتیب ملاحظه می‌شود که طی دوره مورد بررسی، سطح زیر کشت برنج در جهان تقریباً ثابت بوده و تولید آن با افزایش عملکرد، افزایش یافته است. در بین کشورهای عمده تولید کننده برنج در سال ۲۰۱۰ (چین، هند، اندونزی، بنگلادش و تایلند)، چین و هند در مجموع با اختصاص سهم ۴۴ درصدی سطح زیر کشت و ۴۷ درصدی تولید به خود بیشترین برنج جهان را تولید می‌کنند. ایران نیز ۰/۳۴ درصد تولید برنج جهان را در اختیار دارد. بیشترین و کمترین عملکرد به ترتیب متعلق به کشور چین با متوسط ۶۵۴۹ کیلوگرم برنج در هکتار و کشور تایلند با متوسط ۲۸۷۵ کیلوگرم برنج در هکتار بوده است. در سال مذکور، عملکرد برنج ایران نیز، به طور تقریباً با متوسط عملکرد جهان برابری می‌کند

بر اساس آمار دفتر برنج وزارت جهاد کشاورزی، سطح زیر کشت شلتوک در کشور طی سال‌های ۸۹-۱۳۸۰ از نوسانات افزایشی و کاهش بر خوردار بوده و به طور کلی با متوسط نرخ رشد ۲/۴ درصد در سال، یک روند صعودی را طی نموده است. علت اصلی نوسانات سطح زیر کشت، خشکسالی‌های متناوب و کاهش بارندگی و تاثیر آن بر سطح آب‌های زیرزمینی بوده است. در همین دوره، عملکرد شلتوک نیز توأم با نوسانات افزایشی و کاهش، با میانگین نرخ رشد سالانه ۳/۵ درصد، از ۳۸۰۰ کیلوگرم در هکتار به ۵۲۰۰ کیلوگرم در هکتار افزایش یافته است. نوساناتی که طی این سال‌ها در میزان تولید مشاهده می‌شود عمدتاً ناشی از نوسانات عملکرد و نیز اتخاذ سیاست‌ها به ویژه در زمینه واردات محصول می‌باشد. نوسان تولید در این سال‌ها به گونه‌ای بوده که فاصله بین کمترین و بیشترین میزان تولید بیش از یک میلیون تن است. هر چند در فاصله سال‌های ۸۲-۱۳۸۰، تولید شلتوک رشد قابل ملاحظه‌ای یافته و در سال ۸۲ به حدود ۳ میلیون تن رسیده است، اما متوسط نرخ رشد سالانه تولید طی سال‌های مورد بررسی تنها ۶ درصد می‌باشد. بدین ترتیب ملاحظه می‌شود طی سال‌های مذکور، سطح، عملکرد و در نتیجه تولید شلتوک توأم با نوسانات افزایشی و کاهش به ترتیب از نرخ رشد ۲/۴، ۳/۵ و ۶ درصد بر خوردار بوده است.

دو استان مازندران و گیلان با اختصاص سهمی برابر با ۷۴ درصد از کل تولید و سطح زیر کشت برنج به خود، مراکز اصلی تولید برنج کشور به شمار می‌آیند (وزارت جهاد کشاورزی، ۱۳۸۸). نکته قابل توجه این است که به علت شرایط

پانزدهمین همایش ملی برنج کشور

دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری - پژوهشکده زنتیک و زیست فناوری کشاورزی طبرستان

۱-۲ اسفند ۱۳۹۱

(محور برنج ایرانی، سرمایه ملی)

خاص اقلیمی استان‌های مذکور، محصولات دیگر قابل کشت و جایگزینی با برنج نبوده و به‌علاوه در سال‌های اخیر به‌دلیل افزایش قیمت زمین و سودآوری ویلاسازی، تغییر کاربری اراضی شالیزاری به سمت ساختمان‌سازی شدت گرفته که خود عاملی محدودکننده برای تولید برنج کشور است.

۲- واردات برنج در جهان و ایران

بر اساس آمار فائو، کل واردات برنج (معادل برنج سفید) در جهان طی سال‌های ۲۰۱۰-۲۰۰۱ با میانگین نرخ رشد سالانه ۳ درصد از ۲۳/۸ میلیون تن در سال ۲۰۰۱ به ۳۱/۲ میلیون تن در سال ۲۰۱۰ رسیده است. در همین دوره ارزش واردات با متوسط نرخ رشد سالانه ۱۳ درصد از ۶۷۰۶ میلیون دلار به ۲۰۱۰۲ میلیون دلار افزایش یافته است؛ بدین ترتیب میانگین قیمت واردات برنج از متوسط رشد سالانه ۹/۶ درصد برخوردار بوده و از ۲۸۲ دلار در هر تن در سال ۲۰۰۱ به ۶۴۴ دلار در هر تن در سال ۲۰۱۰ رسیده است. نوع رقم وارداتی و افزایش هزینه‌های حمل و نقل از دلایل افزایش قیمت برنج در جهان بوده‌اند.

ایران تا دهه چهل هجری شمسی صادرکننده برنج بود؛ اما پس از آن به‌دلیل افزایش درآمدهای نفتی و تغییر تدریجی الگوی مصرفی مناطق شهرنشین، تبدیل به یکی از عمده‌ترین واردکنندگان این محصول گردید (نوری، ۱۳۸۴). چنانچه میزان واردات برنج طی سال‌های مورد بررسی در این مطالعه (۸۹-۱۳۸۰) نیز علیرغم روبرو بودن با نوسانات افزایشی و کاهشی، با میانگین نرخ رشد سالانه ۵ درصد، روند رو به رشدی را طی نموده و میانگین سالانه واردات طی سال‌های مذکور معادل یک میلیون تن بوده است. در همین دوره، ارزش واردات محصول از متوسط رشد سالانه ۱۹ درصد برخوردار بوده است؛ بدین ترتیب قیمت وارداتی ایران با برخورداری از میانگین رشد سالانه ۱۳ درصد از ۲۷۲ دلار در هر تن در سال ۱۳۸۰ به ۸۴۱ دلار در هر تن در سال ۱۳۸۹ رسیده است (سالنامه آمار بازرگانی خارجی گمرک، ۸۹-۱۳۸۰).

به‌منظور بررسی ارتباط علی بین تولید و واردات از آزمون علیت گرنجر استفاده شده است. نتایج آزمون حاکی از آن است که یک ارتباط یک‌طرفه علی بین این دو متغیر وجود دارد؛ به‌نحوی که واردات در طی زمان بر میزان تولید اثر گذاشته است در حالی که میزان تولید نتوانسته واردات را تحت تاثیر قرار دهد؛ به عبارت دیگر همواره میزان واردات در طول دوره مورد بررسی بدون توجه به تولید صورت گرفته و حتی در سال‌هایی که تولید زیاد شده در آن سال‌ها نیز واردات به‌صورت افسارگسیخته زیاد شده است و این رفتار در طی زمان بر تولید برنج اثرگذار بوده و منجر به کاهش تولید به‌ویژه برای ارقام پرمحصول از طریق بهم ریختن بازار این گروه از ارقام برنج شده است. به‌دلیل افزایش قیمت جهانی برنج و همچنین بالا رفتن هزینه‌های حمل و نقل، واردات برنج ایران طی سال‌های اخیر از کشورهای نزدیک انجام شده است؛ به‌گونه‌ای که در سال ۱۳۸۹ حدود ۹۹ درصد واردات از کشورهای پاکستان و هندوستان بوده است (همان).

۳- مصرف و ضایعات برنج در جهان و ایران

متوسط مصرف سرانه برنج در جهان (معادل برنج سفید و شلتوک) بر طبق آمار فائو طی دوره مورد بررسی به‌ترتیب، ۵۳ و ۷۹ کیلوگرم به ازای هر نفر بوده است؛ همچنین روند مصرف محصول طی سال‌های مذکور، روند ثابتی بوده است. در ایران، بر مبنای محاسبات مصرف ظاهری، مصرف سرانه برنج در کشور طی سه دهه گذشته همگام با افزایش تولید

پانزدهمین همایش ملی برنج کشور

دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری - پژوهشکده ژنتیک و زیست فناوری کشاورزی طبرستان

۱-۲ اسفند ۱۳۹۱

(محور برنج ایرانی، سرمایه ملی)

افزایش یافته و از ۲۵ کیلوگرم به ازای هر نفر در دهه پنجاه به متوسط ۳۴ کیلوگرم با لحاظ میزان ضایعات در سالهای مورد بررسی افزایش یافته است. قطعاً بدون در نظر گرفتن ضایعات، این میزان بیشتر خواهد بود (اردستانی و همکاران، ۱۳۹۱).

بر اساس گزارش فائو، میزان ضایعات برنج در دنیا حدود ۲۱ درصد است که بیشترین مقدار آن (حدود ۸-۶ درصد) به مرحله برداشت (اعم از درو و خرمکوبی) تعلق دارد.

در ایران، میزان ضایعات این محصول ارزشمند در کشور در منابع مختلف بسیار متفاوت از هم و با دامنه تغییرات وسیع گزارش می‌شود؛ اما همه این آمارها حکایت از بالا بودن میزان ضایعات آن دارند که به نظر می‌آید چندان به دور از واقعیت نباشند. سازمان جهاد کشاورزی استان گیلان، وجود ضایعات ۲۳ درصدی، به‌طور میانگین، در کلیه مراحل تولید محصول از بذر تا برداشت و تبدیل را گزارش نموده است؛ همچنین مطالعه‌ای در خصوص بررسی اقتصادی ضایعات برنج در ایران در سال ۱۳۸۸ انجام شده که بر اساس آن میانگین کل ضایعات (بر مبنای شلتوک) به‌طور متوسط ۴۵ درصد برآورد شده است. با در نظر گرفتن راندمان تبدیل، میانگین کل ضایعات بر مبنای برنج سفید معادل ۲۹.۲-۲۷ درصد خواهد بود (اصفهانی و همکاران، ۱۳۸۸). این ضایعات در مراحل مختلف به‌ویژه مرحله تبدیل بالا بوده و می‌بایست راهکارهای کاهش آن از جمله اصلاح وضعیت کارخانجات شالیکوبی مورد توجه قرار گیرد.

۴- بررسی هزینه تولید برنج در ایران و کشورهای منتخب و مقایسه سهم هزینه نیروی کار در هزینه تولید کشورها

جدول (۱)، میانگین قیمت تمام‌شده هر کیلو انواع برنج را طی سال‌های ۸۹-۱۳۸۰ در کشور نشان می‌دهد. مطابق این جدول، هزینه تولید یک کیلو برنج دانه‌بلند مرغوب در کشور با متوسط رشد سالانه ۱۳/۸ درصد از هر کیلو ۴۷۲۰ ریال در سال ۱۳۸۰ به هر کیلو ۱۵۰۷۰ ریال در سال ۱۳۸۹ افزایش یافته است. به‌همین ترتیب، در دوره مذکور، هزینه تولید هر کیلو برنج دانه‌بلند پرمحصول با متوسط رشد سالانه ۱۷ درصد از ۲۳۹۰ ریال به ۹۸۳۰ ریال و هزینه تولید هر کیلو برنج دانه‌متوسط پرمحصول با میانگین نرخ رشد سالانه ۱۳.۵ درصد از ۲۸۴۰ ریال به ۸۸۸۰ ریال یافته است (وزارت جهاد کشاورزی، ۱۳۸۹). شایان ذکر است هزینه تولید یک هکتار انواع برنج در سال ۱۳۸۹ به‌ترتیب دانه‌بلند مرغوب، ۲۹۶۸۹۴۳۰ ریال، دانه‌بلند پرمحصول، ۲۰۱۷۹۱۵۰ ریال و دانه‌متوسط پرمحصول، ۲۷۱۸۴۱۵۰ ریال بوده است.

پانزدهمین همایش ملی برنج کشور

دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری - پژوهشکده زنتیک و زیست فناوری کشاورزی طبرستان

۱-۲ اسفند ۱۳۹۱

(محور برنج ایرانی، سرمایه ملی)

جدول ۱- قیمت تمام شده هر کیلو برنج دانه بلند مرغوب، برنج دانه بلند پرمحصول و برنج دانه متوسط پرمحصول در کشور طی

سالهای ۸۹-۱۳۸۰ واحد: ریال

سال	برنج دانه بلند مرغوب	برنج دانه بلند پرمحصول	برنج دانه متوسط پرمحصول
۱۳۸۰	۴۷۲۰	۲۳۹۰	۲۸۴۰
۱۳۸۱	۵۲۸۰	۲۴۷۰	۲۰۷۰
۱۳۸۲	۶۰۶۰	۲۷۶۰	۲۷۳۰
۱۳۸۳	۶۷۴۰	۳۰۵۰	۳۷۶۰
۱۳۸۴	۷۴۷۰	۳۷۰۴.۲	۳۲۶۳.۵
۱۳۸۵	۸۸۸۴	۳۹۰۷.۷	۴۴۱۰.۹
۱۳۸۶	۹۷۴۰	۴۱۲۴.۳	۴۹۵۸.۹
۱۳۸۷	۱۴۱۸۰	۴۸۹۵.۴	۴۸۱۳.۱
۱۳۸۸	۱۲۹۱۰	۶۴۵۰	۶۲۰۰
۱۳۸۹	۱۵۰۷۰	۹۸۳۰	۸۸۸۰
متوسط رشد سالانه	۱۳.۸	۱۷	۱۳.۵

ماخذ: هزینه تولید محصولات کشاورزی، جلد اول - نتایج کل کشور - سال های مختلف

جدول (۲)، متوسط قیمت تولیدکننده شلتوک در ایران و چند کشور عمده تولیدکننده و صادرکننده را به عنوان معیاری از هزینه تولید برنج در این کشورها، در سال های ۲۰۰۹ و ۲۰۱۰ نشان می دهد. همچنین در این جدول، عملکرد شلتوک در سال های مذکور به منظور مقایسه با قیمت تولیدکننده آورده شده است. ملاحظه می شود در بین کشورهای مورد بررسی، قیمت تولیدکننده در کشور بنگلادش علیرغم دارا بودن عملکردی نزدیک به ایران، پایین ترین میزان است. پس از آن کشورهای چین، اندونزی و آمریکا، بالاترین عملکرد شلتوک و پایین ترین قیمت تولیدکننده را دارا می باشند. قیمت تولیدکننده شلتوک در کشور تایلند نیز با وجود داشتن پایین ترین عملکرد، تقریباً نصف قیمت تولیدکننده ایران است. در مجموع، بالاترین قیمت تولیدکننده متعلق به ایران بوده و علیرغم برابری و بالا بودن عملکرد شلتوک ایران با عملکرد این محصول در برخی کشورهای عمده تولید و صادرکننده، قیمت تولیدکننده ایران قابل مقایسه با کشورهای مذکور نمی باشد (دو و یا بیش از دو برابر کشورهای مذکور است). شایان ذکر است که ارزش نرخ ارز در سال های ۲۰۰۹ و ۲۰۱۰ به ترتیب برابر ۹۹۲۰ و ۱۰۳۳۹ ریال بوده و با افزایش ارزش ارز به حدود سه برابر در شرایط حاضر (میانگین ۳۰۰۰۰ ریال در آبانماه ۱۳۹۱)، قطعاً فاصله قیمت تولیدکننده ایران با قیمت تولیدکننده سایر کشورها کاهش می یابد.

پانزدهمین همایش ملی برنج کشور

دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری - پژوهشکده زنتیک و زیست فناوری کشاورزی طبرستان

۱-۲ اسفند ۱۳۹۱

(محور برنج ایرانی، سرمایه ملی)

جدول ۲- متوسط قیمت تولیدکننده شلتوک در ایران و چند کشور عمده تولید و صادرکننده در سالهای ۲۰۰۹ و ۲۰۱۰

کشور	قیمت تولیدکننده ۲۰۰۹ (تن/دلار)	قیمت تولیدکننده ۲۰۱۰ (تن/دلار)	عملکرد ۲۰۰۹ (کیلوگرم/هکتار)	عملکرد ۲۰۱۰ (کیلوگرم/هکتار)
چین	۲۸۴	۲۹۶.۶	۶۵۸۲	۶۵۴۹
هند	۳۷۶.۳	*-	۳۱۸۹	۳۲۶۴
اندونزی	۲۰۹	۲۹۹.۴	۴۹۹۸	۵۰۱۴
تایلند	۲۹۱	۳۶۶.۳	۲۸۸۳	۲۸۷۵
بنگلادش	۱۸۷.۵	-	۴۲۰۳	۴۱۸۳
پاکستان	۳۱۳.۹	-	۳۵۸۱	۳۰۵۹
آمریکا	۳۱۵	۲۷۳	۷۹۴۱	۷۵۳۷
ایران	۶۵۲.۵	۷۱۹.۸	۴۲۰۶	۴۰۶۱

*- آمار موجود نیست.

ماخذ: سایت فائو

بررسی ترکیب اقلام هزینه‌ای ارقام پرمحصول تیپ یک (ارقام خزر، فجر و ساحل) در کل هزینه تولید نشان می‌دهد که هزینه کارگری، حدود ۴۸ درصد، هزینه تهیه و انجام خدمات ماشینی، حدود ۱۷ درصد و آب‌بها حدود ۱۰ درصد از کل هزینه تولید محصول را به خود اختصاص می‌دهند. هزینه مراحل تبدیل ۹ درصد و تامین و ضدعفونی بذر نیز ۲/۵ درصد از کل هزینه تولید را شامل می‌شوند (زمانی، ۱۳۸۸). بدین ترتیب نزدیک به نیمی از هزینه تولید محصول اختصاص به هزینه کارگری داشته و بدون تردید می‌توان گفت که دستمزد نیروی کار در ایران عامل اصلی بالا بودن هزینه تولید برنج محسوب می‌شود.

مقایسه با سایر کشورها نیز تاییدکننده این موضوع می‌باشد. علیرغم اینکه نیروی کار به‌طور کلی در هزینه تولید سایر کشورها نیز سهم بالایی از هزینه را به‌خود اختصاص می‌دهد؛ اما این سهم قابل مقایسه با سهم هزینه نیروی کار در تولید برنج در ایران نمی‌باشد (جدول ۳).

پانزدهمین همایش ملی برنج کشور

دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری - پژوهشکده ژنتیک و زیست فناوری کشاورزی طبرستان

۱-۲ اسفند ۱۳۹۱

(محور برنج ایرانی، سرمایه ملی)

جدول ۳- سهم هزینه نیروی کار، ماشین آلات و آبیاری از کل هزینه تولید یک هکتار شلتوک در تایوان، کره و ژاپن در سال ۲۰۰۸ واحد: دلار

ژاپن		جمهوری کره		تایوان		اقلام هزینه‌ای
میزان	سهم از کل	میزان	سهم از کل	میزان	سهم از کل	
۳۶۱۱	۲۸.۸	۱۰۸۵.۴	۱۷.۳	۵۶۷	۱۷.۵	نیروی کار
...	...	۹۷۴.۴	۱۵.۵	(...)	(...)	— خانوادگی
...	...	۱۱۱	۱.۸	(...)	(...)	— استخدامی
۱۹۱۳.۹	۱۵.۳	۴۷۸.۲	۷.۶	۱۳۳۰.۷	۴۱	ادوات کشاورزی و تجهیزات
۵۰۲.۸	۴	۶	۰.۱	۴۵.۷	۱.۴	آبیاری
۳۳۱.۱	۲.۶	۱۲۱.۵	۱.۹	۲۲۸	۷	بذر و بذر پاشی
۱۶۷۲.۷	۱۳.۳	۷۹.۹	۱.۳	(...)	(...)	سایر
۱۰۱۹۸.۳	۸۱.۳	۳۴۷۹.۸	۵۵.۴	۲۶۸۱.۹	۸۲.۶	جمع
۱۷۲۳.۵	۱۳.۷	۲۵۱۷.۴	۴۰.۱	۵۵۷.۲	۱۷.۱	زمین
۱۳۰۱.۱	۱۰.۴	۱۳۶۱.۳	۲۱.۷	(...)	(...)	— شخصی
۴۲۲.۴	۳.۴	۱۱۵۶.۱	۱۸.۴	(...)	(...)	— اجاره
۶۲۴.۹	۵	۲۸۸.۱	۴.۵	۸.۸	۰.۳	خدمات سرمایه‌ای
۲۳۴۸.۴	۱۸.۷	۲۸۰۵.۵	۴۴.۶	۵۶۶	۱۷.۴	جمع
۱۲۵۴۶.۷	۱۰۰	۶۲۸۵.۳	۱۰۰	۳۲۴۷.۹	۱۰۰	جمع کل هزینه
۱۲۱۳۷.۵	۹۶.۷	۶۱۱۱.۴	۹۷.۲	۳۲۴۷.۹	۱۰۰	جمع کل هزینه با لحاظ درآمد حاصل از محصول فرعی

Sources:

1. Department of Statistics and Information, Ministry of Agriculture, Forestry and Fisheries of Japan, Pocket Book of Statistics of Agriculture and Forestry 2008, November 2008.
2. Ministry of Food, Agriculture, Forestry & Fisheries, Republic of Korea, Major Statistics of Agriculture and Forestry 2008, 2008.
3. Council of Agriculture, Taiwan ROC, Agricultural Statistics Yearbook 2007, July 2008.

۱- سیاست‌های حمایتی برنج در جهان

مجموعه‌ای از سیاست‌های حمایتی، حفاظتی و تشویقی برای تنظیم بازار محصولات کشاورزی و حمایت از تولیدات داخلی توسط کشورهای مختلف دنیا به‌ویژه کشورهای توسعه‌یافته اعمال می‌شود. اعمال این سیاست‌ها به‌شدت بر الگوی تجارت جهانی محصولات کشاورزی و قیمت‌های جهانی این محصولات اثر گذاشته و موجب انحراف شدید قیمتی می‌شود. امروزه علیرغم محدودیت‌های ایجاد شده توسط سازمان جهانی تجارت (WTO) هنوز کشورهای توسعه یافته با اعمال سیاست‌های پیچیده حمایتی از تولید داخلی حمایت می‌کنند. سیاست‌های حمایتی از تولید داخلی

پانزدهمین همایش ملی برنج کشور

دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری - پژوهشکده ژنتیک و زیست فناوری کشاورزی طبرستان

۱-۲ اسفند ۱۳۹۱

(محور برنج ایرانی، سرمایه ملی)

توسط این کشورها در قالب قوانین و مقررات WTO شکل می‌گیرد و بخش عظیمی از یارانه‌های پرداختی این کشورها که سابقاً تحت عنوان یارانه‌های صادراتی به مصرف می‌رسیده است، معطوف به حمایت از بازارهای داخلی شده است. یارانه‌های فوق در قالب اجرای برنامه‌های متنوع و در جهت ارتقاء کیفیت محصول، انتقال فناوری، افزایش راندمان تولید و کاهش هزینه‌ها به مصرف می‌رسد.

از شاخص‌های مختلفی برای تعیین اندازه حمایت از بخش کشاورزی می‌توان استفاده نمود که این شاخص‌ها می‌تواند برای هر یک از محصولات تولیدی بخش به‌طور مجزا و یا برای کل بخش کشاورزی محاسبه گردد. یکی از این شاخص‌ها، میزان پرداخت‌های انتقالی به تولیدکنندگان محصول و ضریب حمایت اسمی از آن‌هاست. بر همین اساس، جدول (۴)، درصد پرداخت‌های انتقالی به تولیدکنندگان و ضریب حمایت اسمی از تولیدکنندگان برنج در کشورهای OECD را طی سال‌های ۲۰۰۹-۲۰۰۰ نشان می‌دهد. ملاحظه می‌شود که میانگین شاخص ضریب حمایت اسمی تولیدکننده (NPC(NPCP) producer) که نرخ اسمی حمایت از تولیدکنندگان را نشان می‌دهد و با نسبت متوسط قیمت دریافتی تولیدکنندگان (در سطح مزرعه) به قیمت مرزی (اندازه‌گیری شده در سر مزرعه) محاسبه می‌شود در دوره مذکور برای برنج در کشورهای عضو OECD حدود ۳/۴ درصد بوده و نشان می‌دهد که قیمت دریافتی برنجکاران این کشورها ۳ برابر قیمت سر مرز است که خود بیانگر نقش و اهمیت سیاست‌های حمایتی برنج در این کشورهاست. به‌طور کلی علیرغم کاهش پرداخت‌های انتقالی به تولیدکنندگان برنج و کاهش ضریب حمایت اسمی از آن‌ها طی سالهای اخیر، همچنان سیاست‌های حمایتی کشورهای عضو OECD برای محصول برنج قابل توجه بوده و برنجکاران از حمایت موثری برخوردار می‌باشند.

جدول ۴- درصد پرداخت‌های انتقالی به تولیدکنندگان و ضریب حمایت اسمی از تولیدکنندگان برنج در کشورهای OECD طی سال‌های ۲۰۰۹-۲۰۰۰

سال	۲۰۰۷-۰۹	۲۰۰۰	۲۰۰۱	۲۰۰۲	۲۰۰۳	۲۰۰۴	۲۰۰۵	۲۰۰۶	۲۰۰۷	۲۰۰۸	۲۰۰۹
میزان پرداخت‌های انتقالی (میلیون دلار)	۱۶,۹۲۵	۲۶,۸۰۸	۲۲,۹۱۷	۲۰,۵۵۵	۲۲,۰۷۹	۲۳,۰۷۳	۲۱,۸۴۴	۱۸,۵۱۸	۱۷,۷۷۹	۱۶,۴۷۲	۱۶,۵۲۳
درصد پرداخت‌های انتقالی	۵۶	۸۱	۸۰	۷۷	۷۵	۷۲	۷۲	۶۷	۶۲	۵۲	۵۳
ضریب حمایت اسمی تولیدکننده	۲.۲۴	۵.۳۳	۴.۹۶	۴.۲۹	۴.۰۳	۳.۵۴	۳.۴۲	۲.۹۰	۲.۵۷	۲.۰۵	۲.۰۹

ماخذ: سایت OECD

در ادامه بررسی سیاست‌های حمایتی برنج در جهان، در جدول (۵)، ابزارهای مستقیم و غیرمستقیم حمایتی به تفکیک کشورهای مختلف تولیدکننده برنج آورده شده است. ملاحظه می‌شود که در بین ابزارهای مستقیم حمایتی، حمایت‌های قیمتی و تعرفه واردات (ارزشی و سهمیه‌ای) غالب‌ترین وجه سیاست حمایتی در اکثر کشورهای جهان بوده و در بین ابزارهای غیرمستقیم حمایتی، یارانه‌های اعتباری، وجه غالب حمایت‌ها را به خود اختصاص می‌دهند. همچنین

پانزدهمین همایش ملی برنج کشور

دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری - پژوهشکده ژنتیک و زیست فناوری کشاورزی طبرستان

۱-۲ اسفند ۱۳۹۱

(محور برنج ایرانی، سرمایه ملی)

در جدول (۶) با توجه به اهمیت سیاست حمایتی اعمال تعرفه واردات، نرخ تعرفه در برخی از کشورهای مهم تولید و صادرکننده برنج آورده شده است. مشاهده می‌شود کشور ژاپن حمایت تعرفه‌ای شدیدی را در خصوص برنج اعمال می‌نماید.

کشور/ابزارهای حمایتی	ژاپن	اندونزی	هند	اتحادیه اروپا	مصر	چین	کانادا	برزیل	استرالیا	آرژانتین
مستقیم										
حمایت قیمتی		✓	✓	✓		✓		✓		
پرداخت‌های مستقیم	✓			✓		✓				
سهمیه واردات		✓								
تعرفه واردات	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	
ارزشی			•		•		•	•	•	
سهمیه‌ای	•			•		•				
یارانه صادراتی				✓		✓				
مالیات بر صادرات										✓
یارانه نهاده		✓	✓		✓	✓				
کود		•	•			•				
آبیاری		•	•		•	•				
بذر		•	•		•	•				
برق/سوخت			•			•				
غیر مستقیم										
تجارت دولتی						✓				
کنترل‌های بهداشتی واردات		✓								
کمک بلندمدت سرمایه‌گذاری										
یارانه‌های اعتباری			✓		✓	✓		✓		
یارانه‌های حمل و نقل و انبارداری			✓			✓		✓		

Source: Cotton Economic Research Institute, 2007

پانزدهمین همایش ملی برنج کشور

دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری - پژوهشکده ژنتیک و زیست فناوری کشاورزی طبرستان

۱-۲ اسفند ۱۳۹۱

(محور برنج ایرانی، سرمایه ملی)

ادامه جدول ۵

کشور/ابزارهای حمایتی	آسیای غربی	ویتنام	ازبکستان	ترکیه	تایلند	کره جنوبی	آفریقای جنوبی	روسیه	پاکستان	نیجریه	مکزیک
مستقیم											
حمایت قیمتی		✓			✓	✓			✓		✓
پرداخت‌های مستقیم						✓					✓
سهامیه واردات						✓					✓
تعرفه واردات	✓			✓				✓	✓	✓	✓
ارزشی											•
سهامیه‌ای						•					•
یارانه صادراتی		✓									
مالیات بر صادرات											
یارانه نهاده	✓	✓			✓			✓	✓	✓	✓
کود		•			•			•	•	•	•
آبیاری		•			•			•	•	•	•
بذر		•			•			•	•	•	•
برق/سوخت											
غیر مستقیم											
تجارت دولتی		✓			✓			✓			
کنترل‌های بهداشتی واردات	✓							✓			
کمک بلندمدت سرمایه‌گذاری									✓		
یارانه‌های اعتباری		✓			✓			✓			
یارانه‌های حمل و نقل و انبارداری					✓						

Source: Cotton Economic Research Institute, 2007

پانزدهمین همایش ملی برنج کشور

دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری - پژوهشکده زنتیک و زیست فناوری کشاورزی طبرستان

۱-۲ اسفند ۱۳۹۱

(محور برنج ایرانی، سرمایه ملی)

جدول ۶- تعرفه واردات برنج در برخی از کشورها واحد: درصد

خرده برنج	برنج نیمه سفید یا کاملاً سفید		برنج قهوه‌ای	شلتوک		کشور
	شده	سایر		سایر	بذری	
۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۰	پاکستان
۱۰	۶۵	۶۵	۶۵	۶۵	۶۵	چین*
۴۵	۴۵	۴۵	۳۶	۳۴	۱۰	ترکیه**
۸۰	۷۰	۷۰	۸۰	۸۰	۸۰	هند
۵۰۰	۵۰۰	۵۰۰	۵۰۰	۵۰۰		ژاپن

ماخذ: اداره گمرک کشورهای مورد بررسی

* - اجرای نرخ‌های تعرفه مذکور از سال ۲۰۰۴ یعنی سال عضویت چین در WTO بوده که تعرفه تثبیت شده در تاریخ عضویت برای شلتوک، برنج قهوه‌ای و برنج سفید معادل ۷۴ درصد و تعرفه تثبیت شده نهایی برابر با ۶۵ درصد می‌باشد.

** - در ترکیه، تعرفه واردات شلتوک بذری از کشورهای عضو اتحادیه اروپا و کشورهای عضو سازمان تجارت آزاد اروپا (EFTA) معادل ۱۰ درصد و از سایر کشورها معادل ۱۲ درصد می‌باشد. در خصوص شلتوک غیربذری، برنج قهوه‌ای، برنج سفید و خرده‌برنج، تعرفه واردات از کشورهای مذکور و سایر کشورها یکسان و معادل ارقام درج شده در جدول فوق است.

حمایت از برنج در ایران

حمایت‌ها به‌طور عام در مورد تمامی محصولات کشاورزی و به‌طور خاص در مورد محصول برنج در سه دسته حمایت‌های قیمتی (خرید تضمینی)، حمایت‌های نهاده‌ای (اعطای یارانه کودهای شیمیایی و ...) و سایر حمایت‌ها (پرداخت گرامت خشکسالی و بخشی از حق بیمه محصولات) طبقه‌بندی می‌شوند که دو مورد اول سابقه و تداوم بیشتری دارند؛ به گونه‌ای که خرید تضمینی از سال ۱۳۶۸ به‌صورت قانون درآمد و دولت هر ساله در قالب این سیاست اقدام به خرید محصول برنج نموده است. بررسی روند خرید تضمینی محصول در دهه اخیر (۹۰-۱۳۸۰) نشان می‌دهد که سهم خرید از تولید اندک بوده و به‌طور میانگین ۳ درصد برنج تولید شده توسط دولت خریداری شده است. پرداخت یارانه به کود و سم نیز با برخورداری از تاریخچه و سابقه بیشتر، هر ساله بخش مهمی از یارانه‌های پرداختی به حوزه کشاورزی را به خود اختصاص داده است؛ هر چند که این امر را نمی‌توان به محصول مشخصی نسبت داد؛ لذا تفکیک آن به محصولی معین تقریباً مشکل و نیازمند مطالعات جداگانه می‌باشد. با این حال به‌دلیل گستردگی استفاده از سیاست خرید تضمینی در ادامه به بررسی سیاست قیمت‌گذاری برنج در ایران می‌پردازیم.

۶-۱- سیاست قیمت‌گذاری برنج

این سیاست یکی از بحث‌انگیزترین سیاست‌های حمایتی در ایران طی سال‌های اخیر بوده و پیامدهای استفاده از آن تاکنون این سوال را به ذهن متبادر ساخته که تا چه حد دولت از طریق تعیین قیمت تضمینی و خرید محصول به حمایت از تولیدکننده و پایداری تولید کمک نموده است.

جدول (۷) روند میانگین قیمت تضمینی ارقام برنج (خزر، سفیدرود، ندا و نعمت) طی سال‌های ۹۰-۱۳۸۰ و وضعیت رابطه مبادله (نسبت شاخص قیمت تضمینی برنج به شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی) را نشان می‌دهد. این

پانزدهمین همایش ملی برنج کشور

دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری - پژوهشکده زنتیک و زیست فناوری کشاورزی طبرستان

۱-۱۲ اسفند ۱۳۹۱

(محور برنج ایرانی، سرمایه ملی)

شاخص نشان می‌دهد که رابطه مبادله تا سال ۱۳۸۵ به نفع تولیدکنندگان بوده و افزایش قیمت تضمینی تا سال مذکور با توجه به تحقق هدف حفظ رابطه مبادله، متعادل به نظر می‌رسد. با ثابت نگاه داشتن قیمت تضمینی در سال ۱۳۸۶ و افزایش اندک آن در سال ۱۳۸۷، رابطه مبادله در این دو سال به ضرر تولیدکنندگان برنج بوده است. با عنایت به بحران افزایش قیمت محصول در بازارهای جهانی و سیاست‌های کلان دولت در جهت افزایش ۸۳ درصدی قیمت تضمینی، مجدداً در سال ۱۳۸۸ رابطه مبادله به نفع برنجکاران بهبود یافته است. در سال ۱۳۸۹ نیز علیرغم اعلام بدون تغییر قیمت تضمینی، همچنان رابطه مبادله به نفع تولیدکنندگان بوده است؛ اما در سال ۱۳۹۰ با افزایش ۸ درصدی قیمت تضمینی، رابطه مبادله به ضرر تولیدکنندگان برنج عمل نموده است.

قیمت تضمینی تورمزدایی شده طی سال‌های ۹۰-۱۳۸۰ در جدول (۸) نشان می‌دهد که با وجود افزایش قیمت تضمینی به ارزش جاری طی سال‌های مذکور؛ این افزایش در اکثر سال‌ها ناشی از تورم حاکم بر کل اقتصاد کشور بوده و تنها در سال‌های ۱۳۸۱ و ۱۳۸۸ افزایش حمایت از تولیدکننده رخ داده است (رشد قیمت تضمینی در سال‌های مذکور به ترتیب ۴۶ و ۸۳ درصد بوده است). این قیمت با در نظر گرفتن ارزش نرخ ارز نشان می‌دهد که غیر واقعی بودن نرخ ارز و افزایش تورم به‌طور هم‌زمان، تشدید حمایت منفی قیمتی از تولید برنج را موجب شده است.

جدول ۷- قیمت تضمینی و رابطه مبادله برنج طی سال‌های ۹۰-۱۳۸۰

سال	میانگین قیمت تضمینی کیلوگرم/ریال	شاخص قیمت تضمینی ۱۰۰=۱۳۸۳	شاخص کل بهای کالاها و خدمات مصرفی ۱۰۰=۱۳۸۳	شاخص نسبی قیمت تضمینی (رابطه مبادله)
۱۳۸۰	۲۹۵۰	۶۰	۶۴.۸	۰.۹
۱۳۸۱	۴۳۲۳	۸۷.۳	۷۵	۱.۲
۱۳۸۲	۴۶۴۸	۹۴	۸۶.۷	۱.۰۸
۱۳۸۳	۴۹۵۰	۱۰۰	۱۰۰	۱
۱۳۸۴	۵۶۰۰	۱۱۳	۱۱۰.۴	۱.۰۲
۱۳۸۵	۶۰۶۷	۱۲۲.۵	۱۲۳.۵	۰.۹۹
۱۳۸۶	۶۰۶۷	۱۲۲.۵	۱۴۶.۲	۰.۸۴
۱۳۸۷	۶۵۵۰	۱۳۲.۳	۱۸۳.۳	۰.۷۲
۱۳۸۸	۱۲۰۰۰	۲۴۲.۴	۲۰۳	۱.۲
۱۳۸۹	۱۲۰۰۰	۲۴۵.۸	۲۲۸.۲	۱.۰۷
۱۳۹۰	۱۲۹۳۳	۲۶۱.۳	۲۷۷.۲	۰.۹۴

ماخذ: موسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی، اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی

پانزدهمین همایش ملی برنج کشور

دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری - پژوهشکده زنتیک و زیست فناوری کشاورزی طبرستان

۱-۲ اسفند ۱۳۹۱

(محور برنج ایرانی، سرمایه ملی)

جدول ۸ - بررسی قیمت هر تن برنج در ایران طی سال‌های ۹۰-۱۳۸۰ به قیمت ثابت سال ۸۳
(در نظر گرفتن نرخ ارز و نرخ تورم به‌طور همزمان)

قیمت تضمینی				سال
درصد تغییرات	دلار	درصد تغییرات	هزار ریال (ثابت)	
-	۵۶۸	-	۴۵۵۲	۱۳۸۰
۲۷.۵	۷۲۴	۲۶.۶	۵۷۶۴	۱۳۸۱
-۱۰.۶	۶۴۷	-۷	۵۳۶۱	۱۳۸۲
-۱۲.۲	۵۶۸	-۷.۷	۴۹۵۰	۱۳۸۳
-۱	۵۶۲	۲.۵	۵۰۷۲	۱۳۸۴
-۵	۵۳۴	-۳.۱	۴۹۱۳	۱۳۸۵
-۱۶	۴۴۷	-۱۵.۵	۴۱۵۰	۱۳۸۶
-۱۷	۳۷۳	-۱۴	۳۵۷۳	۱۳۸۷
۶۰	۵۹۶	۶۵	۵۹۱۱	۱۳۸۸
-۱۴.۶	۵۰۹	-۱۱	۵۲۵۹	۱۳۸۹
-۱۶.۵	۴۲۵	-۱۱	۴۶۶۶	۱۳۹۰

ماخذ: محاسبات تحقیق

لذا سیاست خرید تضمینی برای حمایت از برنجکاران به‌تنهایی کارایی لازم را نداشته و لازم است ابزارهای مکمل دیگری نیز در کنار آن و متناسب با ساختار تولید و بازار محصول مورد استفاده قرار گیرد. مطالعات انجام‌شده در این زمینه نیز بر کارایی بیشتر کاربرد ترکیب ابزارهای سیاستی در برنج در مقایسه با کاربرد تکی آن‌ها تاکید می‌نماید (گیلان‌پور، ۱۳۷۹). از جمله این ابزارهای مکمل، کاربرد سیاست قیمت تضمینی به‌جای خرید تضمینی، برقراری سیاست خرید اعتباری و برقراری تعرفه سهمیه‌ای برای برنج است که در پیشنهادات سیاستی بدان‌ها پرداخته شده است.

۲-۶- سیاست‌های تجاری

در زمینه سیاست‌های تجاری نیز دولت طی سال‌های گذشته با برقراری تعرفه ارزشی برای واردات برنج، از تولید برنج داخلی حمایت نموده که این نوع حمایت در سال ۱۳۹۰ به بالاترین میزان خود (۹۰ درصد) رسیده است (جدول ۹). روند سیاست‌گذاری در زمینه تعیین نرخ تعرفه برنج در طی این سال‌ها توأم با کاستی‌هایی بوده که با در نظر گرفتن ظرفیت‌های بالقوه کشور در تولید این محصول تا مرز خودکفایی می‌توان با اعمال اصلاحاتی در سیاست‌گذاری تعیین تعرفه، مانع از واردات بی‌رویه محصول در جهت حمایت از تولید داخلی شد.

پانزدهمین همایش ملی برنج کشور

دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری - پژوهشکده ژنتیک و زیست فناوری کشاورزی طبرستان

۱-۲ اسفند ۱۳۹۱

(محور برنج ایرانی، سرمایه ملی)

جدول ۹- تعرفه واردات برنج طی سال‌های ۹۰-۱۳۸۰
کد تعرفه‌ای

سال	۱۰۰۶۲۰۰۰ (برنج قهوه‌ای)	۱۰۰۶۳۰۱۰ (واردات دولتی)	۱۰۰۶۳۰۹۰ (واردات غیر دولتی)
۱۳۸۰	۱۰۰۶۱۰۰۰ (شلتوک)		
۱۳۸۱	۱۰۰۶۳۰۰ (برنج نیمه سفید یا کاملاً سفید شده)		
۱۳۸۲	۱۰۰۶۴۰۰۰ (خرده برنج)		
۱۳۸۳	۱۲	۴	۱۰۰
۱۳۸۴	۳	۴	۱۵۰
۱۳۸۵	۵۰		
۱۳۸۶	۱۵۰		
۱۳۸۷	۱۵۰		
۱۳۸۸	۱۵۰۰ (ریال/کیلوگرم)		
۱۳۸۹	۴۵		
۱۳۹۰	۴۵		
	۹۰		

ماخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران

در یک جمع‌بندی کلی می‌توان گفت که مهمترین مشکلات تولید برنج در کشور شامل بالا بودن هزینه تولید برنج ایران به دلیل بالا بودن سهم هزینه نیروی کار در مقایسه با سایر کشورهای تولیدکننده و پایین بودن سطح حمایت در مقایسه با سایر کشورها است که در نتیجه ناکافی بودن درآمد و پس انداز شالیکاران و کمبود سرمایه‌گذاری از سوی آنها را به دنبال دارد.

مطالعات نشان می‌دهد اگر ابزارها و سیاست‌های حمایتی به کار گرفته شده در بخش کشاورزی در کنار یکدیگر مورد استفاده قرار گیرند، همکاری این سیاست‌ها نسبت به یکدیگر باعث افزایش بهره‌وری، افزایش درآمد تولیدکننده، کاهش هزینه تولید و قیمت تمام شده محصول می‌شود که مجموعه این دست‌آوردها در نهایت باعث منتفع شدن مصرف‌کننده، تولیدکننده و افزایش رفاه اقتصادی کل جامعه می‌شود. در خصوص محصول برنج نیز مطالعات نشان می‌دهد که ترکیب ابزارهای سیاستی در مقایسه با کاربرد تکی آنها از کارایی بیشتری برخوردار است. بر این اساس، بر پیشنهادات سیاستی زیر به منظور حمایت موثر از محصول برنج در ایران تاکید می‌گردد.

پیشنهادات سیاستی

• اعمال سیاست قیمت تضمینی به جای خرید تضمینی:

پانزدهمین همایش ملی برنج کشور

دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری - پژوهشکده زنتیک و زیست فناوری کشاورزی طبرستان

۱-۲ اسفند ۱۳۹۱

(محور برنج ایرانی، سرمایه ملی)

قیمت تضمینی، قیمت تعیین شده از سوی دولت برای تضمین حداقل دریافتی تولیدکننده حقیقی و حقوقی بر اساس هزینه تولید محصولات کشاورزی است. در اجرای این سیاست، دولت قیمت حداقلی را به عنوان قیمت تضمینی اعلام می کند؛ تولیدکنندگان محصولات کشاورزی می توانند محصولات خود را در بازار بورس تخصصی کالای کشاورزی عرضه نمایند. در صورت کاهش قیمت بورس نسبت به قیمت تضمینی اعلام شده از سوی دولت، مابه التفاوت آن توسط دولت به تولیدکنندگان پرداخت می گردد.

با عنایت به پایین بودن کارایی سیاست خرید تضمینی برای برنج، مکانیسم اعمال قیمت تضمینی به جای خرید تضمینی برای این محصول پیشنهاد می گردد.

*پرداخت مستقیم به تولیدکنندگان:

به منظور توسعه کشت ارقام مناسب هر منطقه، پرداخت مستقیم به تولیدکنندگانی که از این ارقام برای تولید استفاده می کنند، صورت پذیرد.

*ایجاد صندوق تثبیت درآمد:

این صندوق به منظور جلوگیری از نوسانات درآمدی و قیمتی تولیدکنندگان ایجاد می شود. بدین منظور می بایست حساب مشترکی بین دولت و تولیدکنندگان ایجاد شود و در سالهایی که تولیدکنندگان سود بیشتری کسب می نمایند، مقداری از آن را به حساب صندوق مربوطه واریز و در مقابل، دولت نیز به همان اندازه به حساب مربوطه پول واریز می نماید. برداشت از حساب مذکور منوط به این است که درآمد سالانه تولیدکننده کمتر از متوسط درآمد ۳ سال گذشته باشد.

*برقراری سیاست خرید اعتباری:

قیمت اعتباری، قیمت کفی است که به منظور تامین نقدینگی تولیدکننده در هنگام برداشت محصول و یا تولید، تعیین می گردد. زارعین می توانند محصول خود را به صورت اعتباری به دولت واگذار نمایند؛ اما محصول را تا زمان مشخصی نزد خود نگهداری نمایند. چنانچه طی این مدت بتوانند محصول خود را به قیمت بالاتری به فروش برسانند، پول دریافتی از دولت را بدون سود یا حداکثر سود ۴ درصد به دولت باز می گردانند. در غیر این صورت در پایان دوره، محصول را در اختیار دولت می گذارند.

*تعیین سطح و ابزار مناسب تعرفه ای:

در این خصوص، ابتدا افزایش خطوط تعرفه ای برنج، اعمال تعرفه فنی، برقراری تعرفه سهمیه ای در کنار تعرفه مخلوط به عنوان ابزار مناسب تعرفه برای واردات برنج پیشنهاد می گردد.

استفاده از ابزار تعرفه سهمیه ای - مخلوط

- میزان سهمیه مورد نیاز با توجه به نیاز مصرفی (این میزان با توجه به برآوردهای تولیدی معاونت تولیدات گیاهی وزارت جهاد کشاورزی و برآوردهای مصرفی قابل تغییر است)، مشخص می شود.
- تعرفه واردات داخل سهمیه، ۴ درصد و

پانزدهمین همایش ملی برنج کشور

دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری - پژوهشکده ژنتیک و زیست فناوری کشاورزی طبرستان

۱-۲ اسفند ۱۳۹۱

(محور برنج ایرانی، سرمایه ملی)

• تعرفه واردات فراتر از سهمیه، ۱۰۰ درصد تعیین شود.

واردات سهمیه شامل واردات توسط مرزنشینان، مناطق آزاد، ته لنجی و سایر مجاز می‌باشد. لذا وزارت بازرگانی باید ترتیبی اتخاذ نماید که در یک سال، واردات با تعرفه پایین بیش از نیاز مصرفی نگردد. از این رو ضروری است سهمیه در ابتدا بین مرزنشینان، مناطق آزاد، ته لنجی، واردات تحت موافقتنامه‌ها و ... توزیع گردد.

* کاهش ریسک تولید کنندگان (تولید و عملکرد و قیمت)

- تقویت و توسعه بیمه عملکرد به منظور حمایت از تولیدکنندگان برنج در مقابل کاهش عملکرد محصول در اثر بلایای طبیعی
- استفاده از ابزار بیمه درآمد که طی آن سیاستگذار با پرداخت بخشی از حق بیمه، به‌طور همزمان تولیدکنندگان را در مقابل خطرات کاهش عملکرد و قیمت دریافتی، بیمه می‌نماید، مدنظر می‌باشد.

منابع :

- آمارنامه کشاورزی، ۱۳۸۸-۱۳۸۷، دفتر آمار و فن‌آوری اطلاعات، وزارت جهاد کشاورزی.
- اردستانی مریم، کاظم‌نژاد مهدی و افشین امجدی، ۱۳۹۱. بررسی وضعیت اقتصادی و رویکردهای حمایتی برنج در جهان و ایران، موسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی، اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی، وزارت جهاد کشاورزی.
- اردستانی مریم، ۱۳۸۰. بررسی رابطه همگرایی و علیت متقابل بین صادرات و رشد اقتصادی بخش کشاورزی در ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد اقتصاد کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه تربیت مدرس.
- اصفهان‌مسعود، علیزاده محمدرضا، صبوری صمد، معتمد محمدکریم، امیری، زهرا و غلامرضا خانکشی‌پور، ۱۳۸۸. بررسی اقتصادی ضایعات برنج در ایران، موسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی، اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی، وزارت جهاد کشاورزی.
- بی‌نام، اداره کل پنبه، دانه‌های روغنی، نباتات صنعتی و برنج کشور، معاونت امور تولیدات گیاهی، وزارت جهاد کشاورزی.
- پرمه زورار و امید گیلانپور، ۱۳۸۸. بررسی سیاست‌های تنظیم بازار برنج در ایران و مقایسه آن با کشورهای منتخب و ارائه راهکارهایی برای بهبود تنظیم بازار آن، دومانه‌نامه بررسی‌های بازرگانی، شماره ۳۸.
- رحمتی علیرضا، ۱۳۷۹. بررسی اثر سیاست‌های حمایتی دولت بر رشد عرضه محصولات کشاورزی با تاکید بر گندم، برنج، چغندر قند و پنبه، پایان‌نامه کارشناسی ارشد اقتصاد کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه شیراز.
- زمانی قاسم و محمدرضا علیزاده، ۱۳۸۸. شناخت برنج ایران، انتشارات پلک، تهران.
- سالنامه آمار بازرگانی خارجی گمرک (سال‌های مختلف)، اداره آمار و خدمات ماشینی، گمرک جمهوری اسلامی ایران.
- گزارشات شاخص بهای عمده‌فروشی و خرده‌فروشی کالاها در ایران (سال‌های مختلف)، اداره حساب‌های اقتصادی، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

پانزدهمین همایش ملی برنج کشور

دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری - پژوهشکده ژنتیک و زیست فناوری کشاورزی طبرستان

۱-۲ اسفند ۱۳۹۱

(محور برنج ایرانی، سرمایه ملی)

گیلان پور امید، ۱۳۷۹. الگوی جهت بهینه‌سازی همزمان سیاست‌های برنج ایران، پایان‌نامه دکتری اقتصاد کشاورزی، دانشکده کشاورزی و منابع طبیعی، دانشگاه آزاد اسلامی.

گیلانپور امید و سعید یزدانی، ۱۳۷۹. ارزیابی کارایی سیاست‌های حمایتی از محصول برنج در ایران، مجله علوم کشاورزی، سال ششم، شماره ۳.

مهربانیان الهه و همکاران، ۱۳۸۶. تحلیل سیاست قیمت‌گذاری محصولات زراعی، موسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی، اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی، وزارت جهاد کشاورزی.

نوری کیومرث، ۱۳۸۴. بررسی سیاست‌های حمایتی برنج در ایران، فصلنامه علمی- پژوهشی اقتصاد کشاورزی و توسعه، سال سیزدهم، شماره ۵۲.

هزینه تولید محصولات کشاورزی (سال‌های مختلف)، جلد اول، نتایج کل کشور.

Council of Agriculture, Taiwan ROC, Agricultural Statistics Yearbook 2007, July 2008.

Department of Statistics and Information, Ministry of Agriculture, Forestry and Fisheries of Japan, Pocket Book of Statistics of Agriculture and Forestry, November 2008.

Guide To Foreign Crop Subsidies and Tariffs. 2007. Cotton Economic Research Institute, Department of Agricultural and Applied Economics, Texas Tech University.

Ministry of Food, Agriculture, Forestry & Fisheries, Republic of Korea, Major Statistics of Agriculture and Forestry, 2008.

Takahashi D and Honma M, 2009. Evaluation of the Japanese Rice Policy Reforms under the WTO Agreement on Agriculture. International Association of Agricultural Economists. 2009 Conference. August 16-22. Beijing. China.

Yoshihisa G, 2012. Evaluation of Japanese Agricultural Policy Reforms under the WTO Agreement on Agriculture. International Association of Agricultural Economists. 2012 Conference. August 18-24. Foz do Iguacu. Brazil.

www.fao.org

www.oecd.org

www.sci.org.ir